

УДК 346.2:621.31;347.1:621.31
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2023/2.126-9>

Павло ПОВАР, канд. юрид. наук, доц.
ORCID ID: 0000-0002-2057-5528
e-mail: povargo10@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

УЧАСНИКИ РИНКУ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ ЯК СУБ'ЄКТИ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ

Вступ. Однією з ознак відносин у сфері електроенергетики слід вважати їхній особливий суб'єктний склад. В електроенергетиці відбулася реформа, пов'язана із запровадженням конкурентного ринку електричної енергії, яка якісно змінила правила організації та функціонування ринку електричної енергії, що визначає актуальність дослідження. Метою пропонованої статті є дослідження учасників ринку, які входять до особливого складу суб'єктів правовідносин.

Методи. Дослідження ґрунтується на застосуванні системного, структурного методів, методів аналізу та синтезу, індукції та дедукції, формально-юридичного та логіко-юридичного методів наукового дослідження.

Результати. Отримані результати дослідження полягають у формулюванні теоретичних положень і практичних пропозицій щодо вдосконалення законодавства України.

Висновки. Зроблено висновки про нетотожність понять господарські відносини у сфері електроенергетики та ринок електричної енергії. Суб'єкти організаційно-господарських повноважень не визнаються учасниками ринку електричної енергії. Поняття учасників ринку електричної енергії охоплюється загальним поняттям учасників відносин у сфері електроенергетики. Правовідносини на ринку мають комплексний характер, ядро яких формують господарські правовідносини. Понятійно-термінологічний апарат Закону України "Про ринок електричної енергії" має тісні структурні зв'язки із загальними поняттями господарського права, що нормативно закріплені в Господарському кодексі України. Загальний перелік учасників ринку, закріплений у законі, не є вичерпним. Запропоновано доповнити його агрегатором. Класифіковано учасників ринку – суб'єктів господарювання на дві групи. Активний споживач наділений правом здійснювати діяльність з виробництва електричної енергії за механізмом самовиробництва, що не є господарською діяльністю, а також правом продавати цю електроенергію чи надавати інші послуги на підставі договору.

Ключові слова: енергетика, господарські відносини, господарські правовідносини, енергетичні правовідносини, ознаки правовідносин у сфері електроенергетики, суб'єкт господарювання, фізична особа-підприємець, споживач, активний споживач, електроенергетичне підприємство, господарська діяльність, підприємницька діяльність, механізм самовиробництва електричної енергії.

Вступ

Передумови й актуальність дослідження. Чинне законодавство у сфері електроенергетики перебуває на стадії постійного та динамічного розвитку. У сфері електроенергетики відбулася повноцінна реформа, пов'язана із запровадженням конкурентного ринку електричної енергії, що якісно змінила правила організації та функціонування ринку електричної енергії, структуру правовідносин і правових зв'язків між учасниками ринку, суб'єктний склад правовідносин та правове становище учасників відносин у сфері електроенергетики тощо. Окреслені питання потребують ґрунтовних наукових правових досліджень. Питання правового регулювання відносин у сфері електроенергетики й енергетики загалом знайшли відображення у працях представників різних галузей права, зокрема адміністративного, цивільного та міжнародного права (С. Білоцький, С. Вавженчук, Ю. Ващенко, Н. Майданевич, Д. Миколаєць, Р. Пожоджук, Р. Раїмов, Н. Шинкарук та ін.). Окрему увагу варто звернути на роботи науковців господарського права у цій сфері, зокрема О. Беляневич, О. Битяка, О. Віхрова, Г. Джумагельдієвої, Б. Дерев'янка та ін. Питання функціонування ринку електроенергії, заснованого на новітніх для нашої електроенергетики засадах та правилах у певній мірі висвітлюється у спеціальній економічній та електротехнічній літературі (праці І. Блінова, К. Павлова, О. Павлової, Н. Караєвої, Р. Романюка, Т. Салашенко й ін.). Проте очевидно є недостатність сучасних правових досліджень відносин у сфері електроенергетики, побудованій на кардинально новій моделі ринку. Окремі правові дослідження із цієї проблематики базувалися на попередньому, у значній мірі застарілому нормативному матеріалі.

Метою є дослідження особливого складу суб'єктів, як однієї з ознак правовідносин на ринку електричної енергії. Учасники ринку електричної енергії – найпо-

ширеніша група суб'єктів правовідносин у сфері електроенергетики. Їхня діяльність лежить в основі функціонування ринку електричної енергії. Порушена в цій статті наукова проблематика є складовою частиною більш загального наукового дослідження, що стосується такого правового феномена сучасності як енергетичне право; розв'язання наукових завдань визначення поняття та природи енергетичного права, його місця в системі права України тощо. Вважаємо, що успішне розв'язання такого наукового завдання можливе на засадах доктрини господарського права. Завданнями пропонованого дослідження є: з'ясування співвідношення понять господарські відносини у сфері електроенергетики та ринок електричної енергії; з'ясування співвідношення понять учасник ринку електричної енергії й учасника відносин у сфері електроенергетики як суб'єкта правовідносин; виявлення галузевої природи правовідносин на ринку електричної енергії; виявлення особливостей понятійно-термінологічного апарату Закону України "Про ринок електричної енергії" та його зв'язку з положеннями Господарського кодексу України; які суб'єкти є учасниками ринку електричної енергії та виявлення особливостей їхнього правового положення; з'ясування специфіки правового становища активного споживача як учасника ринку електричної енергії.

Методи

Пропоноване дослідження ґрунтується на застосуванні системного та структурного методів під час визначення складу та зв'язків понятійно-термінологічного апарату; методів аналізу та синтезу у дослідженні окремих аспектів правових явищ та формулюванні на основі цього наукових висновків; методів індукції та дедукції; формально-юридичних і логіко-юридичних методів у процесі з'ясування сутності та змісту правових норм, обсягу та співвідношення між поняттями тощо.

Результати

Результати дослідження полягають у формулюванні таких наукових положень і практичних пропозицій щодо вдосконалення законодавства України.

- Поняття господарських відносин у сфері електроенергетики не тотожне поняттю ринку електричної енергії. До господарських відносин входять не лише відносини, пов'язані зі здійсненням господарської діяльності, але й відносини, пов'язані з організацією такої діяльності. Відносини щодо організації господарської діяльності не охоплюються нормативним визначенням поняття ринку електричної енергії, і відповідно, суб'єкти організаційно-господарських повноважень не визнаються учасниками ринку електричної енергії. Поняття учасників ринку електричної енергії є вужчим й охоплюється загальнішим поняттям учасників відносин у сфері електроенергетики як суб'єктів правовідносин у цій сфері.

- Правовідносини, що виникають на ринку електричної енергії, мають комплексний характер. Ядро цих відносин формують господарські правовідносини, однак мають місце також, зокрема, цивільно-правові відносини за участі індивідуальних побутових споживачів.

- Понятійно-термінологічний апарат Закону України "Про ринок електричної енергії" (Про ринок електричної енергії, 2017) має тісні структурні зв'язки із загальними поняттями господарського права, що мають нормативне закріплення в Господарському кодексі України (далі – ГК України) (Господарський кодекс України, 2003). Скасування ГК України негативно вплине на стан господарського законодавства загалом і законодавства у сфері електроенергетики зокрема.

- Загальний перелік учасників ринку електричної енергії, закріплений у п. 96 ч.1 ст.1 Закону України "Про ринок електричної енергії", не є вичерпним. Запропоновано доповнити цей перелік таким суб'єктом господарювання, як агрегатор.

- Залежно від особливостей нормативної техніки формулювання правових норм у Законі України "Про ринок електричної енергії" суб'єктів господарювання, що є учасниками ринку електричної енергії, можна поділити на дві групи :

- учасники, які прямо або опосередковано визначаються цим Законом як суб'єкти господарювання;

- учасники, які визнаються такими, оскільки відповідають ознакам суб'єкта господарювання, закріпленим у ст. 55 ГК України.

- Специфіка правового статусу активного споживача як учасника ринку електричної енергії, полягає у тому що він, окрім споживання, наділяється правом здійснювати діяльність з виробництва електричної енергії, яке відбувається за механізмом самовиробництва та не визнається господарською діяльністю, а також правом продавати цю електроенергію чи надавати інші послуги на підставі договорів.

Дискусія I висновки

Особливий суб'єктний склад як ознака правовідносин у сфері електроенергетики. Вихідними положеннями дослідження, викладеного у цій статті, є усталена в науці господарського права позиція щодо розуміння поняття господарських відносин як відносин, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами й іншими учасниками у сфері господарювання (Господарський кодекс України, 2003, ст. 1; Андреева та ін., 2023, с. 16; Винокурова та ін., 2019, с. 7). Господарсько-правовий підхід у дослідженні відносин у

сфері електроенергетики обумовлений тим, що ядро відносин у цій сфері формують саме господарські відносини. Господарська діяльність суб'єктів господарювання на ринку електричної енергії є найбільш значущою на ринку електричної енергії. Водночас правовідносини у сфері електроенергетики характеризуються комплексним характером, що передбачає наявність правовідносин іншої галузевої природи, зокрема й цивільно-правових за участі певних категорій споживачів. Розв'язання завдання формулювання ознак правовідносин у сфері електроенергетики, а ширше – ознак енергетичних правовідносин в енергетиці, тісно пов'язане із загальнішими питаннями перспективних досліджень предмета регулювання енергетичного права, поняття та змісту енергетичних правовідносин загалом тощо.

У господарсько-правовій навчальній і науковій літературі висловлюють різні точки думки щодо ознак господарських правовідносин. На думку В. Щербини такими ознаками є:

- обмежене, порівняно із цивільним правом, коло суб'єктів;

- існування організаційно-господарських зобов'язань як окремого виду господарських зобов'язань, а також поєднання в господарських відносинах організаційних і майнових елементів;

- їхній матеріальний зміст, тобто суспільне виробництво й реалізація (оборот) суб'єктами господарювання продукції (виконання робіт, надання послуг) (Андреева та ін., 2023, с. 17–18).

О. Вінник наводить ширше коло ознак господарських правовідносин: 1) сфера виникнення; 2) урегульованість з допомогою господарсько-правових норм; 3) особливий суб'єктний склад; 4) об'єкт; 5) зміст; 6) поєднання майнових й організаційних елементів; 7) наявність публічних і приватних інтересів; 8) підстави виникнення, зміни та припинення; 9) значний рівень державного регулювання (Вінник, 2004, с. 25–26). Ураховуючи напрацювання представників господарсько-правової науки, вважаємо, що однією з ознак правовідносин у сфері електроенергетики є її *особливий суб'єктний склад*.

Ринок електричної енергії. Регулюванню відносин у сфері електроенергетики присвячено спеціальний закон – Закон України "Про ринок електричної енергії" від 13.04.2017 (далі – Закон про ринок) (Про ринок електричної енергії, 2017). Електроенергетика є складовою частиною енергетики. Згідно із п. 29 ч. 1 ст. 1 Закону про ринок електроенергетика – це галузь економіки України, що забезпечує споживачів електричною енергією. В електротехнічній науковій літературі зазначається, що електроенергетика є базовою галуззю національної економіки, ефективне функціонування якої – необхідна умова стабільності та забезпечення структурних перетворень економіки, задоволення потреб населення та суспільного виробництва в електричній енергії (Блінов, 2018, с. 47). Важливою складовою відносин у національній економіці є ринкові відносини. Власне термін *ринок* ужито в назві спеціального Закону про ринок електричної енергії. Особливість нормативного регулювання полягає в тому, що у згаданому Законі закріплено поняття *ринку електричної енергії*, яке теж сформульовано через категорію відносин, згідно із яким – це система відносин, що виникають між учасниками ринку під час здійснення купівлі-продажу електричної енергії та/або допоміжних послуг, передачі та розподілу, постачання електричної енергії споживачам (Про ринок електричної енергії, 2017, п. 74 ч. 1 ст. 1).

Аналіз законодавства України та положень спеціальної літератури дає змогу дійти висновку, що поняття господарських відносин у сфері електроенергетики не тотожне поняттю ринку електричної енергії. *По-перше*, якщо брати до уваги лише господарські відносини на ринку електричної енергії, то вони є частиною загальнішого поняття господарських відносин, що стосуються всієї сфери господарювання. Крім того, доктрина господарського права до господарських відносин охоплює не лише відносини, пов'язані зі здійсненням господарської діяльності, а отже відносини, що формуються на ринку електричної енергії, але й відносини, пов'язані з організацією такої діяльності. Це відносини, що існують між суб'єктами господарювання на ринку електроенергії й іншими учасниками відносин у сфері електроенергетики. Відносини щодо організації відносин передбачають участь у них суб'єктів організаційно-господарських повноважень, що не охоплюються законодавчо визначеним поняттям учасників ринку електричної енергії. Учасники відносин у сфері електроенергетики є суб'єктами правовідносин у сфері електроенергетики. Для характеристики учасників відносин у сфері електроенергетики може бути застосована теоретична конструкція, що знайшла відображення в такому загальному понятті доктрини господарського права, як учасники відносин у сфері господарювання, перелік яких нормативно закріплено у ст. 2 ГК України. Згідно із зазначеною статтею, учасниками відносин у сфері господарювання є суб'єкти господарювання, споживачі, органи державної влади й органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські й інші організації, які є засновниками суб'єктів господарювання, чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності.

По-друге, на ринку електричної енергії існують не лише господарські відносини, а й відносини іншої галузевої належності (напр. цивільно-правові), що зумовлює також специфіку учасників такого ринку (напр. в особі індивідуальних побутових споживачів). Якщо оперувати загальним терміном *відносини у сфері електроенергетики* (а не лише господарські), то можна стверджувати, що поняття учасників ринку електричної енергії є вужчим й охоплюється більш загальним поняттям учасників відносин у сфері електроенергетики. З наведеного також випливає, що органи державної влади й органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією (як суб'єкти організаційно-господарських повноважень), виокремлені від учасників ринку електричної енергії, а відносини за їхньої участі не охоплюються нормативним визначенням поняття ринку електричної енергії.

Учасники ринку електричної енергії – цей термін законодавець використовує для визначення кола суб'єктів ринку електроенергії. У пункті 96 ч. 1 ст. 1 Закону про ринок законодавець наводить *загальний перелік учасників ринку електричної енергії* (учасників ринку) (далі – загальний перелік учасників ринку), до якого входять: виробник, електропостачальник, трейдер, оператор системи передавання, оператор системи розподілення, оператор малої системи розподілення, оператор ринку, гарантований покупець, оператор установки зберігання енергії та споживач, які провадять свою діяльність на ринку електричної енергії в порядку, передбаченому цим документом (Про ринок електричної енергії, 2017). Така велика кількість учасників, кожен із яких здійснює різноманітні види діяльності та має специфіку правового статусу, яскраво ілюструє багатоманітність і складну структуру відносин ринку електричної енергії. Останні тенденції

правового регулювання полягають у доповненні Закону про ринок новими видами діяльності та нормативному закріпленні нових видів суб'єктів, що їх здійснюють. У 2022 р. загальний перелік учасників ринку було доповнено оператором установки зберігання енергії (Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку установок зберігання енергії, 2022), а у 2023 р. – оператором малої системи розподілу (Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення та "зеленої" трансформації енергетичної системи України, 2023). Аналіз положень законодавства дає змогу дійти висновку, що згаданий загальний перелік учасників ринку не є вичерпним. Законом України "Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення та "зеленої" трансформації енергетичної системи України" від 30.06.2023 р., зокрема, було врегульовано такий вид діяльності, як агрегація, що здійснюється суб'єктом господарювання – агрегатором. Агрегатором визнається незалежний агрегатор або інший учасник ринку електроенергії, що здійснює діяльність з агрегації (Про ринок електричної енергії, 2017 п. 101 ч. 1 ст. 1). Зі свого боку, незалежного агрегатора визано учасником ринку (Про ринок електричної енергії, 2017, п. 105 ч. 1 ст. 1). Агрегація, поряд з іншими видами діяльності на ринку електричної енергії, присвячено окрему структурну частину Закону про ринок: розд. IV-2, що складається зі ст. 30-2 "Агрегація". Отже, бачимо, що поняття агрегатора визначено через поняття учасника ринку. Ураховуючи наведене, а також з огляду на зміст цих понять, вважаємо, що коло учасників ринку електричної енергії має бути доповнено таким суб'єктом господарювання, як агрегатор.

Аналіз положень ст. 1 Закону про ринок, що містить визначення термінів, показує, що в ній згадано ширше коло суб'єктів правовідносин, аніж зазначено в загальному переліку учасників ринку, наведеному у п. 96 цієї статті. Дослідження правового становища кожного з учасників ринку електроенергії вимагає більш розгорнутого викладення в окремій роботі, проте вбачаємо за необхідне викласти певні результати, що потребують подальшого розвитку й опрацювання у вигляді завершеної концепції суб'єктів правовідносин у сфері електроенергетики.

Вважаємо, що загальний перелік учасників ринку електричної енергії, наведений у п. 96 ч. 1 ст. 1 Закону про ринок, не є вичерпним також із таких міркувань:

- *По-перше*, деякі із згаданих у ст. 1 Закону про ринок суб'єктів є різновидами учасників із загального переліку й охоплюються поняттям відповідного учасника, що є родовим щодо них. Для прикладу, постачальник "останньої надії" (п. 66 ч. 1 ст. 1), постачальник універсальної послуги (п. 67 ч. 1 ст. 1) не вказані у загальному переліку, але визначаються як різновиди електропостачальників, а електропостачальник згаданий у загальному переліку учасників (Про ринок електричної енергії, 2017).

- *По-друге*, певні суб'єкти господарювання на ринку електричної енергії виконують кілька функцій і тому можуть мати різні правові статуси. У цьому виявляється прийом юридичної техніки нормативного акта, за якого законодавець регулює особливості здійснення певних функцій (діяльності), позначаючи спеціальним окремим терміном виконавця такої функції. Водночас в інших положеннях закону законодавець покладає виконання цієї функції на певного, визначеного в законі суб'єкта. Стаття 1 Закону про ринок, наприклад, містить визначення поняття адміністратора комерційного обліку (п. 1 ч. 1) й адміністратора розрахунків (п. 2 ч. 1), а їхньому правовому становищу присвячено окремі положення закону: розд. IX ст. 53 "Адміністратор комерційного обліку" та розд. VII,

ст. 52 "Адміністратор розрахунків". Проте відповідно до ч. 2 ст. 52 та ч. 1 ст. 53 Закону про ринок функції адміністратора розрахунків й адміністратора комерційного обліку покладають на оператора системи передачі. Інший приклад стосується постачальника допоміжних послуг, якого теж не згадують у загальному переліку учасників ринку, хоча згідно із п. 64 ч.1 ст.1 Закону про ринок він є учасником ринку, що відповідає встановленим правилами ринку вимогам щодо надання допоміжних послуг і зареєстрований відповідно до правил ринку для надання таких послуг. Зі свого боку, згідно із ч. 6 ст. 69 Закону про ринок функції постачальника допоміжних послуг можна покласти на виробника, оператора установки зберігання енергії та агрегатора. Подібним чином у п. 95 ч. 1 ст. 1 згаданого Закону постачальника послуг з балансування теж визначено учасником ринку. Згідно із ч. 2 ст. 68 Закону про ринок послуги з балансування надаються виробниками, операторами установки зберігання електричної енергії, операторами установок зберігання електричної енергії, агрегатором і споживачами.

• *По-третє*, суб'єкти, статус який регулюється Законом, але які не внесені до загального переліку учасників ринку. Серед таких необхідно назвати: постачальника послуг комерційного обліку, організатора електронного аукціону, уповноважений банк. Регламентація кожного із цих випадків також має свою специфіку, зокрема і з позиції застосованої юридичної техніки.

Постачальник послуг комерційного обліку – це суб'єкт господарювання, що надає послуги комерційного обліку на ринку електричної енергії відповідно до вимог Закону про ринок (Про ринок електричної енергії, 2017, п. 65 ч. 1 ст. 1). Як впливає з аналізу п. 2.1.7 Кодексу комерційного обліку електричної енергії № 311 від 14.03.2012 (Про затвердження Кодексу комерційного обліку електричної енергії, 2018) , що визначає основні ролі (функції), які виконують учасники в забезпеченні комерційного обліку електричної енергії, та пов'язані з ними процеси. Такі основні ролі (функції) можуть здійснюватися певними учасниками ринку, а саме:

• оператором системи (під яким розуміють: а) оператора системи розподілення, б) оператора малої системи розподілення та в) оператора системи передавання (пп. 43 п. 1.2.1);

- виробником;
- оператором установки зберігання енергії;
- споживачем, основним споживачем;
- адміністратором комерційного обліку.

Проте поряд із цим самостійним (виокремленим) учасником є постачальник послуг комерційного обліку. Наприклад, лише оператор системи та постачальник послуг комерційного обліку здійснюють такі функції:

- оператора засобів комерційного обліку (п.п. 41 п.1.2.1);
- адміністратора точок комерційного обліку (п.п. 7 п.1.2.1);
- оператора зчитування даних з лічильників (п.п. 42 п. 1.2.1);
- оператора даних комерційного облік (п.п. 40) (Про затвердження Кодексу комерційного обліку електричної енергії, 2018).

Виокремленим суб'єктом правовідносин у сфері електроенергетики також є організатор електронного аукціону (Про ринок електричної енергії, 2017, п. 57-1 ч. 1 ст. 1), тобто його функції не покладено на визначених у загальному переліку учасників ринку електричної енергії. Організатором електронного аукціону може бути суб'єкт господарювання, що відповідає встановленим вимогам

та відбір яких здійснюється відповідно до Порядку відбору організаторів електронних аукціонів з продажу електричної енергії за двосторонніми договорами, затверженому постановою Кабінету Міністрів України № 499 від 05.06.2019 (Про затвердження Порядку проведення електронних аукціонів з продажу електричної енергії за двосторонніми договорами та Порядку відбору організаторів електронних аукціонів з продажу електричної енергії за двосторонніми договорами, 2019).

Особливим суб'єктом правовідносин у сфері електроенергетики є уповноважені банки, що теж постають як суб'єкти господарювання. Важливе значення на ринку електричної енергії мають відносини щодо розрахунків за електричну енергію та послуги, що надаються на ринку електричної енергії (Про ринок електричної енергії, 2017, п. 37 ч. 1 ст. 1), для яких законом встановлено особливий правовий режим їхнього здійснення (Про ринок електричної енергії, 2017, ст. 75). Такі розрахунки мають право здійснювати лише уповноважені банки ринку електричної енергії. Право на здійснення обслуговування поточних рахунків зі спеціальним режимом використання учасників ринку надають уповноваженим банкам ринку електричної енергії, у статутному капіталі яких не менше 75 % акцій (часток) належать державі, що відповідає визначенням Кабінетом Міністрів України вимогам і віднесення Кабінетом Міністрів України до переліку уповноважених банків (Про ринок електричної енергії, 2017, п. 94 ч. 1. ст. 1). Таким уповноваженими банками є:

- публічне акціонерне товариство "Державний ощадний банк України",
- публічне акціонерне товариство акціонерний банк "Укргазбанк",
- акціонерне товариство "Державний експортно-імпортний банк України" (Про визначення уповноважених банків ринку електричної енергії, 2019).

Суб'єкти господарювання на ринку електричної енергії. Важливе значення у процесі регламентації правового становища учасників ринку електричної енергії має використання законодавцем загального господарського поняття *суб'єкт господарювання*. Застосування цього поняття, зокрема, ілюструє значущість ГК України як кодифікованого акта господарського законодавства. Принагідно висловимо своє негативне ставлення до ідеї скасування ГК України, яке загалом може призвести до небажаного порушення та розхитування цілісної системи господарського законодавства і спроможне породити проблеми застосування господарського законодавства на практиці. Лише відмова від понять господарської діяльності та суб'єктів господарювання зумовить не тільки потребу в оновленні понятійно-термінологічного апарату спеціального законодавства у сфері електроенергетики, але й потенційно несе високі ризики дестабілізації у сфері правозастосування.

Здійснюючи господарську діяльність на ринку електричної енергії, її учасники визнаються суб'єктами господарювання. Згідно із ч. 1 ст. 55 ГК України суб'єктами господарювання є учасники господарських відносин, що здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав й обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством (Господарський кодекс України, 2003). Можна виділити дві групи таких учасників:

- учасники, які прямо або опосередковано визначені Законом про ринок як суб'єкти господарювання;

• учасники, що визнані такими, оскільки відповідають ознакам суб'єкта господарювання, закріпленим у ч. 1 ст. 55 ГК України.

Щодо першої групи, то закон прямо визначає суб'єктами господарювання таких суб'єктів відносин на ринку електричної енергії, як: виробник електричної енергії (п. 10), гарантований покупець (п. 16), електроенергетичні підприємства (п. 29), електропостачальник (п. 30), оператор малої системи розподілу (п. 53-1), організатор електронного аукціону (п. 57-1), постачальник послуг комерційного обліку (п.65), трейдер (п. 92) (Про ринок електричної енергії, 2017, ч. 1 ст. 1). Також суб'єктом господарювання є агрегатор, оскільки діяльність з агрегації здійснює суб'єкт господарювання (п.102). Суб'єктами господарювання є постачальники "останньої надії" й універсальних послуг, оскільки вони є різновидами електропостачальників (п. 65–66) (Про ринок електричної енергії, 2017, ч. 1 ст. 1). Оператори системи передачі та системи розподілу є електроенергетичними підприємствами, що (підприємства) визначаються через поняття суб'єкта господарювання. Оператор системи передачі також є суб'єктом господарювання, який отримав ліцензію на провадження діяльності з передавання електричної енергії (Про ринок електричної енергії, 2017, ст. 31). Прикладом другої групи можна вважати оператора ринку, якого визначено через поняття юридичної особи, але зміст його діяльності дає змогу віднести його до суб'єктів господарювання.

Закон про ринок застосовує узагальнювальне поняття *електроенергетичного підприємства*, під яким розуміють суб'єкта господарювання, що здійснює одну з таких функцій: виробництво, передачу, розподіл, постачання електричної енергії споживачу, зберігання енергії або трейдерську діяльність (Про ринок електричної енергії, 2017, п. 29 ч. 1 ст. 1). Застосування такої термінології також узгоджується з доктриною господарського права та розробленою нею поняттям підприємства (Андрєєва та ін., 2023, с. 132–134; Винокурова та ін., 2019, с.147), яке, зі свого боку, знайшло нормативне закріплення у положеннях ст. 62 ГК України. Значення підприємства зумовлено їхньою особливою роллю в економічній системі як товаровиробників, що задовольняють суспільні потреби у продукції, роботі й послугах.

Споживач як учасник ринку електричної енергії. Окремої уваги вимагає висвітлення особливостей правового становища такого учасника ринку електричної енергії, як *споживач*. Його місце серед таких учасників впливає з визначення поняття електроенергетики, як галузі економіки, що забезпечує споживачів електричною енергією. Також згідно із преамбулою Закону про ринок забезпечення надійного та безпечного постачання електричної енергії споживачам з урахуванням, зокрема, інтересів споживачів визначається однією із цілей регулювання відносин у сфері електроенергетики.

Як більш загальне поняття *споживач*, як учасник відносин у сфері господарювання, згаданий у ст. 2 ГК України, проте відсутня усталена позиція щодо розуміння цього поняття за ГК, оскільки "їхнє правове становище в ГК не визначене", а також цей термін неоднозначно тлумачиться в різних статтях самого ГК (Винокурова та ін., 2019, с. 8). Водночас ч. 3 ст. 175 ГК України вказує, що зобов'язання майнового характеру, які виникають між суб'єктами господарювання та негосподарюючими суб'єктами – громадянами, не є господарськими і регулюються іншими актами законодавства. Отже, участь у зобов'язаннях майнового характеру негосподарюючих суб'єктів – фізичних осіб унеможлиблює кваліфікацію таких

зобов'язань як господарських (Винокурова та ін., 2019, с. 360). Згідно із легальним визначенням термінів у Законі про ринок кваліфікуючими ознаками споживача є те, що це особа, яка, по-перше, купує електричну енергію. По-друге, електроенергія купується для власного споживання. Споживачем може бути: фізична особа, зокрема й підприємець; юридична особа (Про ринок електричної енергії, 2017, п.84 ч.1 ст.1). Визначення поняття споживача міститься також у Законі України "Про енергетичну ефективність" від 21.10.2021, яке є загальним щодо споживача електроенергії, оскільки стосується будь-якого виду енергії. Згідно із п. 28 ч. 1 ст. 1 зазначеного закону споживач – фізична особа, фізична особа – підприємець або юридична особа, що використовує енергію для власних потреб, а не для перепродажу або використання як сировини або палива (Про енергетичну ефективність, 2021).

Специфіка правового регулювання відносин за участю споживачів за Законом про ринок полягає у тому, що законодавчо визначаються різні види (групи) споживачів: активний споживач (п. 3-2 ч. 1 ст. 1), вразливий споживач (п. 15 ч. 1 ст. 1), захищений споживач (п. 35), малий побутовий споживач (п. 42), побутовий споживач (п. 47), побутовий споживач (п. 62), основний споживач (ст. 49). Різновидами побутових споживачів є: індивідуальний побутовий споживач (фізична особа); колективний побутовий споживач (юридична особа, створена шляхом об'єднання фізичних осіб – побутових споживачів) (п. 62) (Про ринок електричної енергії, 2017, ч. 1 ст. 1). Наведений поділ побутових споживачів порушує проблему визначення галузевої природи відносин за їхньої участі. Згідно з доктриною господарського права відносини за участі колективного побутового споживача як негосподарюючого суб'єкта з правами юридичної особи можна вважати господарськими, тоді як відносини за участі індивідуального побутового споживача є цивільно-правовими. Наведене ілюструє комплексний характер правовідносин, що формуються у сфері електроенергетики.

Активний споживач. Особливу увагу привертає така новела законодавства у сфері електроенергетики, як інститут активного споживача, запроваджений Законом України "Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення та "зеленої" трансформації енергетичної системи України" від 30.06.2023 (Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення та "зеленої" трансформації енергетичної системи України, 2023). Активні споживачі посідають особливе місце серед учасників ринку електричної енергії, що насамперед зумовлено тими функціями (видами діяльності), які вони здійснюють. Згаданий Закон від 30.06.2023 спрямований на забезпечення розвитку малої розподіленої генерації з відновлюваних джерел енергії споживачами (Верховна Рада України, 2023). Ним, зокрема, запроваджено особливий *механізм самовиробництва*, що дає змогу споживачам, які виробляють електричну енергію з альтернативних джерел енергії, використовувати надлишкові обсяги (понад спожиті обсяги) власної електричної енергії в наступний розрахунковий період. За цим механізмом споживачі мають можливість отримувати грошовий кредит за надлишок відпущеної в мережу електричної енергії та використовувати його в наступний розрахунковий період, коли виробництво менше споживання (Верховна Рада України, 2023). Визначення поняття механізму самовиробництва міститься в Законі України "Про альтернативні джерела енергії", згідно з яким це схема підтримки активних споживачів, призначена для власного споживання електричної енергії, за якою відбувається взаєморозрахунок вартості обсягу відпуску електричної

енергії в електричну мережу генеруючими установками таких споживачів та вартості обсягу відбору ними електричної енергії з електричної мережі, з урахуванням вартості послуг з передавання та/або розподілення електричної енергії (Про альтернативні джерела енергії, 2003). Як впливає з нормативного визначення поняття активного споживача, наведеного в Законі про ринок, під ним розуміють споживача, що споживає електричну енергію та виробляє електричну енергію, та/або здійснює діяльність зі зберігання енергії, та/або продає надлишки виробленої та/або збереженої електричної енергії, або бере участь у заходах з енергоефективності й управління попиту відповідно до вимог закону, за умови, що ці види діяльності не є професійною та/або господарською діяльністю (Про ринок електричної енергії, 2017, п. 3-2 ч. 1 ст. 1). Отже, з погляду права одним з елементів механізму самовиробництва є надання права споживачам здійснювати діяльність з виробництва електричної енергії, продавати її на підставі договору, а також надавати інші послуги відповідно до положень закону. Споживачів, наділених такими правами, визначено як активних споживачів. Виробництво електричної енергії за механізмом самовиробництва, що здійснюється активним споживачем, не є господарською діяльністю, а активний споживач не є суб'єктом господарювання.

Список використаних джерел

- Андреева, О. В., Гарагонич, О. В., Гуренко, М. А., Джурицький, О. В., Дорошенко, Л. М., Клепикова, О. В., Кологойда, О. В., Кравець, І. М., Пацурія, Н. Б., Повар П. О., Походжук, Т. Б., Поєдинок, В. В., Попова, А. В., Радзивілюк, В. В., Резнікова, В. В. (Ред.), & Щербина, В. С. (Ред.). (2023). *Господарське право (Загальна частина)*. Ліра-К.
- Блінов, І. В. (2018). *Наукові основи організації взаємодії сегментів ринку електричної енергії* [Неопубл. дис. д-ра тех. наук]. Інститут електродинаміки Національної академії наук України, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського".
- Верховна Рада України. (2023). *Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про внесення деяких змін до законів України щодо відновлення та зеленої трансформації енергетичної системи України"*. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1758937>
- Господарський кодекс України*. (2003). Кодекс України від 16.01.2003. №436-15. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
- Винокурова, Л. Ф., Горяева, О. С., Клепикова, О. В., Кологойда, О. В., Кравець, І. М., Лукач, І. В., Пацурія, Н. Б., Повар, П. О., Поєдинок, В. В., Походжук, Т. Б., Попова, А. В., Радзивілюк, В. В., Резнікова, В. В. (Ред.), Россильна, О. В., Черненко, О. А., & Щербина В. С. (Ред.). (2019). *Науково-практичний коментар Господарського кодексу України*. Юрінком Інтер.
- Вінник, О. М. (2004). *Господарське право*. Атіка.
- Про альтернативні джерела енергії*. (2003). Закон України від 20.02.2003. № 555-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15#Text>
- Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення та "зеленої" трансформації енергетичної системи України*. (2023). Закон України від 30.06.2023. № 3220-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3220-20#n208>
- Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку установок зберігання енергії*. (2022). Закон України від 15.02.2022. № 2046-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2046-20#n9>
- Про ринок електричної енергії*. (2017). Закон України від 13.04.2017. № 2019-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text>
- Про енергетичну ефективність*. (2021). Закон України від 21.10.2021. № 1818-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1818-20#Text>

Про визначення уповноважених банків ринку електричної енергії. (2019). Постанова Кабінету Міністрів України від 27.02.2019. № 140. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/140-2019-p>

Про затвердження Порядку проведення електронних аукціонів з продажу електричної енергії за двосторонніми договорами та Порядку відбору організаторів електронних аукціонів з продажу електричної енергії за двосторонніми договорами. (2019). Постанова Кабінету Міністрів України від 05.06.2019. № 499. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/499-2019-p#Text>

Про затвердження Кодексу комерційного обліку електричної енергії. (2018). Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 14.03.2018. № 311. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0311874-18#Text>

References

- Andrieva, O. V., Harahonych, O. V., Hurenko, M. A., Dzhurytskyi, O. V., Doroshenko, L. M., Klepikova, O. V., Kolohoida, O. V., Kravets, I. M., Patsuriia, N. B., Povar P. O., Pozhodzhuk, T. B., Poiedynok, V. V., Popova, A. V., Radzyviliuk, V. V., Rieznikova, V. V. (Eds.), & Shcherbyna, V. S. (Eds.). (2023). *Economic law (General part)*. Lira-K [in Ukrainian].
- Blinov, I. V. (2018). *The scientific basis of the organization of the interaction of segments of the electric energy market* [Unpublished doctoral dissertation]. Institute of Electrodynamics of the National Academy of Sciences of Ukraine, National Technical University of Ukraine "Ihor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute" [in Ukrainian].
- Economic Code of Ukraine*. (2003). Code of Ukraine dated 16.01.2003. No. 436-15. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> [in Ukrainian].
- On Alternative Energy Sources*. (2003). Law of Ukraine dated 20.02.2003. No. 555-IV [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15#Text>
- On Amendments To Some Laws Of Ukraine Regarding The Development Of Energy Storage Facilities*. (2022). Law of Ukraine dated 15.02.2022. No. 2046-IX [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2046-20#n9>
- On Approval of the Code of Commercial Metering of Electricity*. (2018). Resolution Of The National Energy and Utilities Regulatory Commission dated 14.03.2018. No. 311 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0311874-18#Text>
- On Approval of the Procedure for Conducting Electronic Auctions for the Sale of Electricity under Bilateral Contracts and the Procedure for Selecting Organizers of Electronic Auctions for the Sale of Electricity under Bilateral Contracts*. (2019). Resolution Of The Cabinet of Ministers of Ukraine dated 05.06.2019. No. 499 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/499-2019-p#Text>
- On Electricity Market*. (2017). Law of Ukraine dated 13.04.2017. No. 2019-VIII [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text>
- On Energy Efficiency*. (2021). Law of Ukraine dated 21.10.2021. No. 1818-IX [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1818-20#Text>
- On Making Changes To Some Laws Of Ukraine Regarding Restoration And "Green" Transformation Of The Energy System Of Ukraine*. (2023). Law of Ukraine dated 30.06.2023. No. 3220-IX [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3220-20#n208>
- On the Definition of Authorized Banks of the Electricity Market*. (2019). Resolution Of The Cabinet of Ministers of Ukraine dated 27.02.2019. No. 140 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/140-2019-p>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2023). *Explanatory Note to the Draft Law of Ukraine "On Making Changes To Some Laws Of Ukraine Regarding Restoration And "Green" Transformation Of The Energy System Of Ukraine"* [in Ukrainian]. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1758937>
- Vinnyk, O.M. (2004). *Economic Law: a course of lectures*. Atika [in Ukrainian].
- Vynukurova, L. F., Horiaieva, O. S., Klepikova, O. V., Kolohoida, O. V., Kravets, I. M., Lukach, I. V., Patsuriia, N. B., Povar, P. O., Poiedynok, V. V., Pozhodzhuk, T. B., Popova, A. V., Radzyviliuk, V. V., Rieznikova, V. V. (Eds.), Rossylina, O. V., Chernenko, O. A., & Shcherbyna V. S. (Eds.). (Eds.). (2019). *Scientific and practical commentary on the Economic Code of Ukraine*. Yurinkom Inter [in Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 06.10.23

Прорецензовано / Revised: 29.10.23

Схвалено до друку / Accepted: 15.11.23

Pavlo POVAR, PhD (Law), Assoc. Prof.
ORCID ID: 0000-0002-2057-5528
e-mail: povarpo10@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

PARTICIPANTS OF THE ELECTRIC ENERGY MARKET AS SUBJECTS OF LEGAL RELATIONS IN THE ELECTRIC ENERGY FIELD

Background. One of the features of relations in the field of electric power industry should be considered their special subject composition. In the electric power industry, there was a reform related to the introduction of a competitive electricity market, which qualitatively changed the rules for the organization and functioning of the electricity market, which determines the relevance of the study. The purpose is to study market participants who are part of a special composition of subjects of legal relations. The objectives of the study are to clarify the correlation of the concepts of economic relations in the field of electricity and the electricity market; correlation between the concepts of a participant in the electricity market and a participant in relations in the field of electricity; sectoral nature of legal relations in the electricity market; peculiarities of the conceptual and

terminological apparatus of the Law of Ukraine "On the Electricity Market"; which entities are participants in the electricity market and the peculiarities of their legal status; specifics of the legal status of an active consumer as a participant in the electricity market.

M e t h o d s . The research is based on the use of systemic, structural methods, methods of analysis and synthesis, induction and deduction, formal-legal and logical-legal methods of scientific research.

R e s u l t s . The results of the study consist of the formulation of theoretical provisions and practical proposals for improving the legislation of Ukraine.

C o n c l u s i o n s . Conclusions are drawn about the non-identity of the concepts of economic relations in the field of electric power industry and the electricity market. Subjects of organizational and economic powers are not recognized as participants in the electricity market. The concept of participants in the electricity market is covered by the general concept of participants in relations in the field of electricity. Legal relations in the market are complex, the core of which is economic legal relations. The conceptual and terminological apparatus of the Law of Ukraine "On the Electricity Market" has close structural links with the general concepts of economic law, which are normatively enshrined in the Commercial Code of Ukraine. The general list of market participants enshrined in the law is not exhaustive. It is proposed to supplement it with an aggregator. Market participants – business entities – are classified into two groups. An active consumer has the right to carry out activities for the production of electricity under the mechanism of self-production, which is not an economic activity, as well as the right to sell this electricity or provide other services on the basis of contracts.

K e y w o r d s : energy, economic relations, economic legal relations, energy legal relations, signs of legal relations in the field of electricity, entity, individual entrepreneur, consumer, active consumer, electric power enterprise, economic activity, entrepreneurship, mechanism of self-production of electric energy, activity on the electricity market.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.